

KUR'ÂN'DA KORKU OLGUSU NEDEN VE NASIL KULLANILMIŞTIR?

İsmail Hilmi BİLGİ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Uzman
e-posta:ihilmi2003@yahoo.fr

Öz

İnsandaki temel duygulardan biri olan korku; bir tehlike veya bir tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı duygusu olarak tanımlanan soyut bir kavramdır. Kur'ân literatüründe bu olguyu ifade eden birden fazla terim vardır. Ancak korku olgusunu en genel anlamı ile ifade eden kelime “havf” kelimesidir.

Kur'ân, imanla küfrü, hakla batlı, iyi ile kötüyü birlikte zikreder ve her iki davranışın sonunda insanı nelerin beklediğini ortaya koyar. Sonra da insanı dilediğini yapmakta serbest bırakır. Kur'ân, insan için rasyonel bir kılavuzdur. Eğitim açısından ceza ve mükâfat iki büyük dürtüdür. İnsan neticede mükâfatlandırılacağı şeyleri yapmayı, ceza tehdidi olan şeylerden ise kaçınmayı öğrenir. Kur'ân'da zikredilen korkutular bu bağlamdadır. Kur'ân-ı Kerim, fitri bir duygu olan korku olgusunu, insanın iç dünyasında bir otokontrol sistemi oluşturmak, onun aşırılığa kaçan sınırsız arzu ve isteklerini frenlemek ve aynı zamanda insanı iyi işler yapmada harekete geçirmek için pozitif yönde kullanmıştır.

Bu makalede ilk olarak İslâm öncesi Arap toplumunda korku olgusunun nasıl yaşandığı tespit edilmiş, daha sonra da Kur'ân'da korku olgusunun neden ve nasıl kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Korku, Havf, Haşyet, Takva, Rehbet, Vecel.

HOW AND WHY IS THE FACT OF FEAR USED IN QURAN?

Abstract

Fear is one of the basic innate feelings in humanbeings .It's a term describing a situation of anxiety in presence of danger or a possibility of danger. There are many words related with this term in the Quran. The main word generally expressing this feeling is “Havf.”

In Quran, belief and unbelief, right and wrong, goodness and evil are all mentioned together.What are to come in consequence are also stated and then Man is set free to do whatever s/he wants to do. On the other hand, in terms of education, punishment and reward are two important motivations for living beings especially for human beings. Man, naturally, is directed towards deeds bringing reward.

Knowing that threatened by punishment s/he keeps an extra watch to what s/he does. The frightening statements are mentined to remind him/her the dreadful scenes waiting for wrong doers. Quran is a realistic and rational guide and doesn't hesitate to show them.

In this article, at first the fact of fear in Arabic culture before Islam is examined and then, after Islam how and why it is used in Quran is confirmed.

Keywords: Quran, Fear, Havf, Haşyet, Takva, Rehbet, Vecel.

1. GİRİŞ

İnsan akıl, ruh ve bedenden oluşan, kendi varlığını sorgulayan, inanma veya inanmama hürriyetine sahip olan, sorumluluk taşıyan, çeşitli istek, arzu ve eğilimleri olan, zaman zaman korkan ve kaygı duyan, zaman zaman da ümit ve sevgi ile dolan zıt ve karmaşık duygulara sahip bir varlıktır.

Korku insandaki en temel duygulardan biridir. Bu duygu tarihin her döneminde bireysel ve toplumsal planda insanları yakından ilgilendirmiştir. Her insan, korkulardan emin olmayı, huzur ve güven içerisinde yaşamayı arzarlar.

Biz bu makalede “bir tehlike veya bir tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı duygusu”¹ veya “olabilir sanılan bir kötülüğün uyandırdığı sindirici duygu”² olarak tanımlanan ve soyut bir kavram olan “korku” olgusuna, Kur’ân’ın yaklaşımını tespit etmeye çalıştık. Bu çalışmadaki amacımız ilâhî vahyin son kitabı Kur’ân-ı Kerim’de korku kavramının nasıl ele alınıp kullanıldığını tespit etmek ve buradan hareketle korku olgusunun doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Zira insanın mutlu bir hayat yaşayabilmesi sahip olduğu duyguları doğru tanımasıyla yakından alakalıdır.

2. İSLÂM ÖNCESİ ARAP TOPLUMUNDA KORKU OLGUSU

Kur’ân’da korku olgusunun neden ve nasıl kullanıldığını tespiti, Kur’ân’ın ilk muhatapları olan Arap yarımadası sakinlerinin gündelik hayatlarında korku olgusunun nasıl yaşandığını belirlemekle başlayacağız.

İslâm öncesi Arap toplumunun sosyal hayatına kısaca bir göz atılacak olursa, Arap yarımadası sakinlerinin, göçebeler (bedevîler) ve yerleşik hayat sürenler (hadarîler) olarak iki gruba ayrıldığı görülür. Bunlardan güneyde, kuzeyde ve Hicaz bölgesindeki yerleşik hayat yaşayanların tarihî hakkında yeterli bilgi olsa da çölde yaşayan bedevîlerin hayatı büyük ölçüde meçhuldür. Bunda siyasî birliğin olmayışı ve okuma-yazmanın yeterince bilinmemesi gibi iki temel sebep etkindir. Arapların çoğunluğu, bu geniş coğrafyanın muhtelif bölgelerinde, birbirinden ayrı, bedevî ve göçebe olarak yaşarlardı. Onları birleştiren bir vahdet ve kuvvetli bir hükümdar yoktu. Ayrıca Arapların çoğunluğu ümmî (okuma-yazma bilmez) idiler. Bu sebeple aralarında cereyan eden hadiseleri kayda geçirmediler.³

Bedevîler hakkında eldeki bilgiler, İslâm’dan yüz elli sene öncesine kadar uzanır. Bunda onların birbirine düşman kabileler olmalarının da büyük payı vardır. Onlara göre harp, yaşamak için kaçınılmazdı. Yağmuru bol yerlere ve otlaklara ancak kuv-

1 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, II, 1363.

2 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1977, III, 316.

3 Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî Dinî Kültürel Sosyal İslâm Tarihi* (Çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş), Kayihan Yayınevi, İstanbul 1985, I, 17.

vetle sahip olunabilirdi. Zayıf olanın âdeta yaşama hakkı da yoktu. Sürekli savaşlar nedeniyle Araplar, medeniyete yönelemediler. Şayet bir kısmı medenileşme yoluna girdiyse de onların ortaya koyduğu eserleri, düşmanları yerle bir etti. Bu sebeple, elimizde ne onlara ait eserler, ne de onların tarihini bize anlatacak binalar mevcuttur. İslâm'dan önceki döneme ait bilgiler ancak şiirlerde veya sözlü rivayetlerde anlatılanlardan ibarettir.⁴

Bedevîler, çölde kabile düzeni içinde yaşarlardı. Çöldeki tek birlik kabiledir. Kabile, kan ve küçük cemaat bağlılığının meydana getirdiği bir birliklerdir. Bir kabile diğerinin sınırına tecavüz edip onu mağlup edebilir. Bu durumda mağlup olanın evlatları arasından, galiplere karşı meydan okuyacak ve kabilesinin istiklalini kazanacak birisi çıkıncaya kadar o kabile bir boyun eğme dönemi yaşardı.

Kabilenin, örf ve adetler tarafından belirlenen kesin bir nizamı vardı. Bu nizamın esası, ferdin kabile bağımlı hissetmesi, kabilenin menfaatlerini koruması ve bütün gücü ile kabilenin güçlenmesi için çalışmayı görev sayması idi.

Ayrıca işlenen suçlarda, toplu sorumluluk esası vardı. Kabile fertlerinden biri suç işlediği zaman bütün kabile birleşerek suçu üzerine alırdı. Suçlunun sorumluluğunu, kabile adına kabile reisi üstlenir, buna mukabil de reis kendine itaat edilme hakkını elde ederdi. Kabileler, kabile asabiyetinin gölgesinde yaşıyorlardı. Bu asabiyet, kabile fertlerini birbirine kenetleyen ve diğer kabilelerden ayıran önemli bir unsurdur.⁵

Bir Bedevî, kabile reisinin aldığı bir karara isyan edebilirdi. Fakat bu durumda kabileyi terk etmesi ve kabileden tamamen ayrılması gerekirdi. Bedevîlerin hayatında buna sık rastlanırdı. Çünkü bedevîlerin en önemli özelliği, boyun eğmemektir. Bedevîlere göre hürriyet, şan ve şeref için vazgeçilmez bir değerdir.

Bu ferdiyetçilik şuuru, çölde devlet kurmak için birkaç kabile arasında bile irtibat sağlanmasını neredeyse imkânsızlaştırmıştır. Tek bir kabile bile büyüdükçe kollara ayrılmakla karşı karşıyaydı. Kısaca çöldeki eğilim büyük topluluk istikametinde değil, bölünme istikametinde idi.⁶

İşte İslâm öncesi Arap toplumunda bir devlet oluşturulamaması, kabile geleneğinden devlet geleneğine geçilememesi gerçek anlamda bir can ve mal emniyeti sağlanamaması sonucunu doğurmuştur. İbn Haldun'un da dediği gibi şehirliler mal ve canlarını koruma işini hükümdara (devlete) bırakmışlar; çöl halkı ise canlarını kendileri korumak ve müdafaa etmek zorunda kalmışlardır.⁷ Bu durum, beraberinde zulmü, haksızlıkları, yağma ve talanı getirmiş; sonuçta korku, bu hayatın zorunlu bir parçası olmuştur.

4 Geniş bilgi için Bkz, Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, I, 103-104.

5 İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut 1900, s. 265.

6 Komisyon, *Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I 111-112.

7 İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 125.

CAHİLİYE DÖNEMİ ŞİİRLERİNDE KORKU OLGUSU

Geçmiş milletleri tanımada onlardan bizlere kadar ulaşan tarihi ve kültürel mirasın önemi yadsınamaz. Piramitler, mabetler, tarihi değeri bulunan dikili taşlar, bunların üzerindeki nakışlar ve her türlü yazılı belge nasıl ki bir ülke tarihinin kaynakları ise, cahiliye devri şiiri de İslam öncesi Arapların hayatını bize anlatan ve tarihi olayların tespitini sağlayan en önemli kaynaktır.

Arap şiirini okuyan, onda Arapların sosyal ve kültürel hayatını; çölü, çadırı, eğlence yerleri ve su kaynakları ile gündelik hayatlarını gayet açık olarak bulur. Araplar arasında meydana gelen olaylar, belli başlı harpler, Arap örf ve âdeti ile ahlaki yine bu şiirlerde yer alır.⁸

Cahiliye dönemi Arap şiirlerinin en önemlileri olan Yedi Askı şiirlerini Türkçe'ye tercüme eden Ord. Prof. Şerafettin Yalıtıkaya'nın ifadesi ile "Müslümanlıktan önceki Arap şiirleri kır çiçekleri gibi sade ve güzeldir. Bunlar, renklere boğulmuş ve katmer katmer olmuş eserler gibi fikri oyalayıcı ve avutucu olmayıp açıklıkları ile ilk okunuşlarında insanı mana ile karşılaştıran ve ne demek istediğini hemen göz önüne getiren ve tabiiğe hiçbir şey eklemeyen sade tablolardır."⁹

Anlatımda sadeliği ön plana çıkaran bu şiirlerde Arapların o günkü sosyal ve kültürel hayatlarını, psikolojik durumlarını içinde yaşadıkları gerçeklikleri açık bir şekilde görmemiz mümkündür.

Geçim darlığı ve geleneğe bağlılık Arap şiirlerini çevrelemiş olmakla beraber bu açlık ve kıtlık ülkesinde; kız çocuklarını diri diri gömmek gibi acıma bilmeyen ve daima birbirleriyle çarpışan kabilelerin yaşadığı bu sert muhitte bu kasideleri görmemiz orada aynı zamanda bir bahar havasının estiğini de göstermektedir.¹⁰

Arapların İslâm öncesi hayatlarında korku olgusunun nasıl yer aldığını bu şiirlerden tespit etmek, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan bu insanlara Kur'ân'ın uyguladığı tebliğ ve eğitim metotlarını anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Cahiliye dönemi şiirlerine korku olgusu açısından baktığımızda kabilelerin kendi güç ve kuvvetleri ile öğündüklerini, diğer kabileleri tehdit ederek korkutmaya çalıştıklarını görürüz. Güçlünün haklılığı ve hâkimiyeti, çöl hayatının değişmez kuralıdır. Bir bakıma kuvvet; bedevînin, sebepsiz olarak zayıfa tahakkümüne imkân veren bir silahtır. Şimdi bu şiirlerden örneklerle, toplumda korku olgusunun nasıl yaşandığına bir göz atalım:

8 Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 166.

9 Şerafettin Yalıtıkaya, *Yedi Askı*, İstanbul 1943, s. 1.

10 Yalıtıkaya, *Yedi Askı*, s. 4.

Muallaka şairlerinden Tarafe¹¹ kendi kahramanlıklarını anlatırken şöyle der:

“Nice günler vardır ki kadınları ve şerefimizi korumak için düşmanların verdikleri korku ve gözdağlarına rağmen kendimi sükümüş (ve savaşa devam etmiş) imdir.”

“(Öyle günler gelir ki) O günlerde yığdım diyenler ölüm korkuları geçirirler ve karşı karşıya vuruşanların boyunlarındaki şab damarları atar.”¹²

Yine Muallaka şairlerinden Züheyr¹³ dayılarının oymağı olan Zübyan oymağının kahramanlığını şöyle anlatır:

“Onlar öyle kudretli kimselerdir ki, kin ve intikam sabibi olan kimse, onlardan intikamını alamadığı gibi onlara karşı cürüm ve cinayet işleyen bir kimse de kendilerinden emin kalmaz.”¹⁴

Kan davaları cahiliye toplumunda yaygındı ve senelerce sürebiliyordu. Züheyr şiirine kan davalarını konu etmiş ve “(Damdam oğlu Husayn) kinini içinde saklamış (kardeşinin öcünü almak davasını) ve sırrını kimseye açmayarak fırsat gözetlemiş ve Ben içimdeki intikam ateşini söndürürüm (kardeşimin katilini öldürürüm. Sonra, düşmanımдан) arkamda atlarının ağızları gemli bin binici ile kendimi korurum...” demişti.

“Damdam oğlu Husayn hücum ederek yalnız kardeşinin katilini öldürdü. Ölümün palanını indirdiği yerde (bu öldürme yerinde) o, başka hiçbir kimseye taarruz etmedi.”¹⁵

Şiirlerde öç almalar, kardeşinin veya bir yakınının kanını yerde bırakmama geleneği övgüye layık davranışlar olarak işlenmiştir. Öç almanın kanunu şöyle idi: kabilenin fertlerinden biri diğer kabileden bir adamı öldürünce, katilin kabilesinden öç almak diğer kabile fertlerine vecibe olurdu. Artık onlardan her biri katilin kabilesinden rastladığı kimseyi öldürme hakkına sahipti. Bunun tabii bir sonucu olarak, bir kabileden bir şahsın öldürülmesi sonucu karşılıklı intikam alma duyguları içerisinde yıllarca süren harpler olurdu.¹⁶

Savaşlar, talanlar ve korkutmalar muallaka şiirlerinin vazgeçilmez konularındandır. Muallaka şairlerinden Amr¹⁷ bu sahneleri çok canlı bir şekilde anlatır:

“(Savaşta) Uçurduğumuz kabraman kelleleri, sert bir yere düşen deve yükleri gibi düşüyorlardı.” “Düşmanların kafalarını kılıçla yarar, boyunlarını terpanla ot biçer gibi biçeriz.” “Onla-

11 Tarafe: Bekribni Vailoymağından Abd adlı asil bir adamın oğludur, genç yaşta öldürülmüştür. (Yaltkaya, *Yedi Aske*, s. 49.)

12 Yaltkaya, *Yedi Aske* s. 49.

13 Züheyr: Arapların Müzeyne oymağındandır. Ebu Süлма adında birinin oğludur. Uzun yıllar yaşadığı söylenir. Hicretten 14 yıl önce (608) tarihinde ölmüştür. (Yaltkaya, *Yedi Aske*, s. 59.)

14 Yaltkaya, *Yedi Aske*, s. 59.

15 Yaltkaya, *Yedi Aske*, s. 60.

16 Komisyon, *Doğustan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 161.

17 Amr: Irakta bulunan Taglip oymağındandır. Külsüm adlı meşhur bir binicinin oğludur. (Yaltkaya, *Yedi Aske*, s. 90.)

rın (düşmanların) kafalarını hiç acımasızın keseriz. Onlar, bizden nasıl ve ne ile korunacaklarını bilemezler.”¹⁸

Talanlar yağmalar ve bu sırada yaşanan korkular çöl insanının adeta kaderi gibidir.

Amr bu sahneleri de şöyle anlatır: “*Bütün insanlara meydan okuruz. (Ya mağlup ederek) onlar bizim çocuklarımızı yok ederler veyahut biz onların çocuklarını yok ederiz.*” “*Çoluk çocuklarımızı düşmanlardan korumak icap ettiği günde kol kol her tarafa binicilerimiz yayırlar.*” “*Böyle bir korku olmadığı günde silahlarımızı alarak düşmanlara baskınlar yaparız.*” “*(Bizî savaşlarda) açığa ve düz yerlere çıkmış görürsün. Başka oymaklar ise bizden korkularından daima bir sığınak edinmektedirler.*”¹⁹

“*Bize boyun eğenleri korur, isyan edenlerin etlerini soyarız.*” “*Biz, ölüm korkusuyla kimsenin yaşamadığı sınırlara yanasır ve oralara konarız.*” “*Kimseye baş eğmeyenler; bizim emzikteki çocuğumuz süttten kesilecek çağa gelince, onun önünde eğilirler.*”²⁰

Amr’ın bu mısralarında da görüldüğü gibi göçebe toplumların hayatı, sürprizlerle doludur ve bu sürprizler çoğu zaman da korku dolu sürprizlerdir. Ani bir gece baskını ile bir kabilenin malları yağmalanıp insanları da esir olabilir. Zira bedevî Arapların hayatı, genelde ya talan etme yağmalama ya da talan edilme şeklinde devam etmiştir. Bu durum beraberinde güvensizliği ve sürekli korkuyu getirmiştir. İnsanlar her an malını, canını ve çoluk çocuğunu kaybetmekle karşı karşıya kalmışlardır. Bu bakımdan çölde bir şahsın veya şahısların kabile içerisinde birbirlerini korumasızın yaşamalarını devam ettirmesi mümkün olmamıştır. İşte çöl hayatı her türlü korkunun böylesine yoğun yaşandığı bir hayattır.

Arap yarımadasının iç kısımları özellikle de Hicaz bölgesi dışarıdan gelecek tehditlere büyük ölçüde kapalı olmakla birlikte örnek olarak sunduğumuz Muallaka şiirlerinde de görüldüğü gibi; Arap kabilelerinin kendi aralarındaki sürekli çekişmeler, üstünlük sağlama arzusu ve bunların sebep olduğu savaş, talan ve yağmacılık, diğer taraftan çöl ikliminin neler getireceğinin belli olmaması, sonuçta bütün bunların ortaya çıkardığı korku ve endişeler, bölge insanını daima tedirgin etmiş ve bu durum korku ve kaygıyı gündelik hayatın bir parçası haline getirmiştir.

İşte Kur’ân’ın nüzülü zamanındaki ilk muhataplarının sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik ortamı, insanın canına, malına ve ailesine yönelik gerçek korkuların bu denli yoğun yaşandığı bir ortamdır.

18 Yalrkaya, *Yedi Aska*, s. 90.

19 Yalrkaya, *Yedi Aska*, s. 91.

20 Yalrkaya, *Yedi Aska*, s. 96-98.

3. KUR'ÂN'DA KORKU OLGUSU

Kur'ân-ı Kerîm; korku olgusunu insanlığın ilk döneminden Hz. Adem'in çocukları arasında meydana gelen anlaşmazlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan bireysel korku ve şiddet olayından başlayarak ele almış ve insanların Allah'tan başka hiçbir varlıktan korkmaması gerektiğini bildiren insanların diğer bütün korkulardan kurtulmalarının yolunu göstermiştir.

3.1. Kur'ân'da Korku Olgusuna Genel Bir Bakış

Kur'ân literatüründe bu olguyu ifade eden birden fazla kelime vardır. Ancak korku olgusunu en genel anlamıyla ifade eden kelime “havf” kelimesidir.

3.1.1. Havf (الخوف): Sözlükte korkmak, kaygılanmak, endişe duymak gibi anlamlara gelen²¹ bu kelime, genellikle “hoşlanılmayan bir durumun başa gelmesinden veya arzulanan bir şeyin elde edilememesinden duyulan kaygı ve korku” şeklinde tanımlanmaktadır.²² Havf kelimesi güven ve emniyet anlamındaki (أمن) “emn” kelimesinin zıddıdır. Havf kelimesi hem dünyevî hem de uhrevî korku ve kaygılar için kullanılır.²³

İmam-ı Gazâlî de havf kelimesini, kalbin gelecekte hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşma düşüncesiyle yanıp üzülmeye şeklinde tarif etmiştir.²⁴

İslâm âlimleri ve özellikle de mutasavvıflar korku olgusuyla yakından ilgilenmişler ve korku ile ilgili tanımları daha da özelleştirmişlerdir. Örneğin; mutasavvıflar, havf kelimesini, bilhassa Allah korkusu ve âhiret hayatıyla ilgili ağır endişeler için kullanmışlardır. Örneğin; Tehânevî, havfın tasavvuftaki anlamını “ısyanlardan ve günahlardan dolayı hayâ ve elem duymak” şeklinde tanımlamıştır.²⁵

Allah'tan korkma ile kastedilen, (الخوف من الله) aslandan korkar gibi bir korku değildir. Bununla, mâsiyet ve itaatsizliklerden kendini geri çekme ve uzak durma, taatleri ve iyi işleri ise gerçekleştirme yollarını arama kastedilir. Zira suç ve günahları terk etmeyen, onları bırakmayan kişi, korkmuş sayılmaz.²⁶

İslâm kültüründe ve özellikle de tasavvufta kendisinden korkulan varlık hakkında sahip olunan bilgi ile bu bilginin, o kişide ortaya çıkardığı korkunun miktarı ve tesiri arasında doğrudan bir ilişki kurulur. Bilgi arttıkça veya eksildikçe korku ve kaygı da

21 Komisyon, *Mu'cemül-Vasîl*, I, 261. Ayetler için Bkz. Bakara 2/112; Mâide 5/69; Araf 7/56.

22 Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Ta'rifât*, İstanbul 1327, s. 70.

23 Rağîb el-İsfahânî, *Miğredât-ü-Eljâzi'l-Kur'ân* (Yah.) Safvân Adnan Davûdî, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1992, s. 303. Bkz., Taha 20/67-68; İsrâ 17/57; Secde 32/16.

24 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *İhya-u Ulûm'id-Din*, Mısır 1302, IV, 141.

25 Mustafa Kara, “Havf”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XVI, 529.

26 Bkz., Rağîb el-İsfahânî, *Miğredât*, s. 303.

buna paralel olarak artar veya eksilir. Bilgiye bağlı olarak korkuda meydana gelen azalma veya çoğalma ve sonuçta bunun insan kalbinde ve davranışlarında meydana getirdiği manevî durum, tasavvufta değişik Kur'ânî kavramlarla ifade edilir. Başta havf kelimesi olmak üzere aşağıda sayacağımız korku ifade eden diğer kelimeler korku anlamları yanında; bilmek, korunmak, terk etmek, sakınmak, saygı duymak anlamlarından birini veya bir kaçını da içerirler. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'de korku ifade eden; haşyet, takvâ, vecel ve rehbet gibi kelimeler veya türevleri havf ile aynı ya da yakın anlamları ifade etmekle birlikte bazı nüansları da içerir. Şimdi bu terimlerin anlamlarına kısaca değinelim:

3.1.2. Haşyet (الخشية): Tazim, hürmet ve saygı ile karışık bir korkudur. Bu kelime kulun, işlediği günahlar sebebiyle veya Allah'ın celal sıfatlarının kendinde tecelli edeceği düşüncesiyle kalbinde duyduğu endişeyi ifade eder. Daha ziyade kendisine saygı duyulan varlık hakkındaki bilginin bir ürünü olarak ortaya çıkar.²⁷ “Allah'tan ancak bilgin kulları korkar.”²⁸ Bu itibarla haşyet kelimesi için Allah'ı bilen âlimlerin korkusudur, denilmiştir.

3.1.3. Takvâ (التقوى): Sözlükte kişinin kendini korktuğu şeyden koruması anlamına gelen takvâ, terim olarak; günaha girmeye neden olacak şeylerden nefsi korumak²⁹; bunun için de insanın haramlarla birlikte bazı mubahları da terk edecek derecede titiz davranıp kendini günah işlemeye sevk eden şeylerden koruması şeklinde tarif edilmiştir. Takvanın aslı önce şirkten, sonra kötü ve günah olan fiillerden, daha sonra günah olması muhtemel olan amellerden sakınmak, en son olarak da gereksiz ve lüzumsuz olan şeyleri de terk etmektir. Gazâlî, “Takva, şüpheli şeyi atıp şüphesizini almaktır.” der.³⁰ Takvanın ileri derecesine ise sözlükte el çekmek, haramlardan korunmak ve şüpheli şeylerden uzak durmak³¹ anlamına gelen “vera” denilmiştir. Ancak bu kelime Kur'ân'da geçmemektedir.

3.1.4. Rehbet (الرهبية): Tedbirli ve ihtiyatlı olmakla birlikte telaşlı ve tedirginlikle karışık bir korkuyu ifade eder.³² Bakara Suresi'nde “*Yalnız benden korkun.*”³³ Ayetinde bu mana açıkça görülür. Rehbet kelimesi, rağbet kelimesinin karşıtıdır.

Aşırı dini korku ve kaygıdan dolayı bir hücreye kapanıp kendini ibâdete veren Hıristiyan keşişlere eski Araplarca “rehbet” kökünden gelen rahip ismi verilmiştir. Bu kelime çoğul şekliyle (ruhban) Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.³⁴

27 Bkz. Rağıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 283.

28 Fatur, 35/28. Bkz, Abese 80/9, Ahzab, 33/39.

29 Bkz. Rağıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 881. Bkz, A'raf, 7/35; Nahl, 16/128.

30 Gazâlî, *İhya-u Ulûmi'd-Din*, IV, 142.

31 Bkz. İbn Manzûr Ebu'l-Fadl Cemalü'd-din Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1955, VIII, 388.

32 Bkz, Rağıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 366. Bkz, A'raf 7/116; Enbiya 21/90.

33 Bakara, 2/40; Nahl, 16/51.

34 Bkz, Maide 5/82; Tevbe 9/31.

3.1.5. Vecel (الوجل): Otoritesinden, cezasından veya görmesinden korkulan Zat'ın karşısında korkudan kalbin çarpması, titremesi ve tüylerin ürpermesidir.³⁵ Enfâl Suresi'nde “Gerçekten müminler ancak öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir.”³⁶ ayetinde “vecel” kelimesi bu anlamı ifade eder.

Gazâlî, Allah'tan korkmanın iki makamı olduğunu söyler:

- a. Allah'ın azabından korkmak. Bu korku bütün mahlûkatın korkusudur.
- b. Allah'ın zatından korkmak. Bu korku âlimlerin ve basiret sahibi ariflerin korkusudur. Onlar Allahü Teâlâ'nın Celâlinin iktiza ettiği heybetinden korkarlar.

Korkunun en üstün derecesi de budur. Kişinin en çok korkacağı, Allahü Teâlâ'nın zatı olmalıdır. O'ndan uzak kalmaktan ve araya perde girmesinden korkmalı ve O'na yaklaşmayı ummalıdır.

Zun-Nun-i Mısri iki korku arasındaki farkı şöyle ifade eder: “Allah'tan ayrı kalmak korkusuna nispetle, cehennemden korkmak, dalgalı denizin yanında bir damla sudan korkmak gibidir.” İşte bu korku, âlimlerin haşyetidir. Âlimlerin olduğu gibi, bütün mü'minlerin de bu korkudan nasipleri vardır. Yalnız avâmın korkusu, çocuk gibi taklit yolu ile, basiretle değildir. Bu sebeple zayıftır, tez gelir geçer. Marifetin zirvesine ulaşıp Allah'ı, O'nun kendisini tavsif ettiği gibi bilen bir âlim, artık zarurî olarak Allah'tan korkar. Bu itibarla onun korkması için başka bir şey aramaya lüzum yoktur.³⁷

3.2. İnsan: Korkan ve Kendisinden Korkulan Varlık

Korkan ve kendisinden korkulan bir varlık olan insanla ilgili, yaratılış öncesi ilahî huzurda meleklerle yapılan söyleşiyi Kur'an bize şöyle nakleder: “İşte o zaman Rabbin meleklerle: “Bakın, Ben yeryüzünde bir halife (ona sahip çıkacak birini) yaratacağım.” demişti. Onlar: “Seni övgüyle yüceltip takdîs eden bizler dururken, orada, bozgunculuk yapacak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler. (Allah): “Sizin bilmediğinizi Ben bilirim!” diye cevapladı.”³⁸

Bu ayetten anlaşılacağı üzere insan, daha varlık âlemine gönderilmeden önce fesat çıkarma ve kan dökme potansiyeline sahip olan ve bu endişeyi beraberinde getiren bir varlıktır. Meleklerin insanla ilgili bu endişeye nereden kapıldıkları hususunda müfessir Kurtubî, şu açıklamayı yapar: “Biz meleklerin kendilerine bildirilenin dışında gelecekle ilgili bir şey bilmediklerini biliyoruz. O halde, nasıl oluyor da Cenab-ı Allah'a “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birisini mi yaratacaksın?”

35 Bkz, Rağıb el-İsfahani, *Müfredât*, s. 855. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 202.

36 Enfâl 8/2.

37 Gazali, *İhya-u Ulûmi'd-Din*, IV, 152.

38 Bakara, 2/30.

diyorlar. Denildi ki: Melekler “halife” sözünü işitince insanoğlu içerisinde fesat çıkaracaklarını, kan dökceklerin olacağını anladılar. Çünkü “halife” kelimesiyle kast edilen, islah etmek ve fesattan uzak durmaktır. Buradan hareketle melekler fesat işini umumileştirerek bütün insanları bu kategoriye sokmuşlardır. Bunun üzerine Allah yeni yaratılacak bu varlığın neslinden gelecekler içerisinde fesat çıkaranlar, kan dökenler olabileceği gibi fesat çıkarmayanların ve kan dökmeyenlerin de olacağını bildirerek meleklerin kalplerini yatıştırmış; Hz. Adem’e de eşyanın isimlerini öğreterek ilminin sonsuzluğunu göstermiştir.”³⁹

Yüce Yaratıcı ile melekler arasında geçen yukarıdaki konuşmaların satır aralarından, bazı sonuçlar çıkarılabilir:

- a. İnsan “hilafet” gibi zor bir görev üstlenmiş sorumlu bir varlıktır.
- b. İnsanın üstlendiği bu görev ve sorumluluk, onu yeryüzünün en önemli varlığı haline getirmiştir.
- c. İnsan akıl ve ilimle donatılmış ve ilimle üstün kılınmış bir varlıktır.
- d. İnsanın potansiyel olarak iyilik yapabilme, islah ve imar edebilme kabiliyeti olduğu gibi, fesat çıkarma ve kan dökme gibi korkutucu ve yıkıcı bir yönü de vardır.

Kâinata her şey bir bakıma pozitif ve negatif olmak üzere iki yönlüdür. Yapı ve yaratılış olarak insanoğlu da böyledir. O hem inanabilen hem de inkâr edebilen, hem itaat hem de isyan edebilen bir varlıktır. O hem yapan hem de yıkanıdır. Hem islah eder hem de ifsat eder. O bütün bu özellikleri kendisinde taşır. Bu durum bir bakıma insanı bekleyen büyük imtihanın olmazsa olmaz şartıdır. “O, *hanginizin dâba güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O üstündür, başgösterendir.*”⁴⁰

Bir imtihan yeri olan şu dünyada insanoğlu, kendisine Allah tarafından gönderilen vahiy kaynaklı bilgi ile varlık âleminde bizzat çalışarak elde ettiği bilgileri istediği gibi kullanabilme imkân ve hürriyetine sahip kılınmıştır. İşte bu salahiyet melekleri bile korkutmuştur. Gerçekten bu durum insanı hem sevilen hem de korkulan bir varlık haline getirmiştir.

Diğer taraftan insana varlık âleminde tasarrufta bulunma yetkisinin verilmesi, beraberinde güce de sahip olmayı getirmiş, insan elde ettiği gücün zamanla cazibesine kapılarak, bu durum onu büyükmeye ve neticede hemcinslerine bile haksızlık ve zulüm yapmaya, hatta kan dökmeye kadar götürebilmiştir.

Yaratılış öncesi insanla ilgili bu anekdotu aktardıktan sonra şimdi de halife unvanını alan insanın ilk yıllardaki yeryüzü serüvenini Kur’ân’dan takip edelim: “*Onlara*

39 Kurtubî, *el-Câmi’u li Abkamil-Kur’an*, Beyrut 1952, I, 274.

40 Mülk 67/2.

*gerçeği göstermek için Adem'in iki oğlu kıssasını anlat, nasıl ikisinin birer kurban sunduklarını ve birinden kabul edildiği halde diğerinden kabul edilmediğini. (Onlardan biri, Kâbil) "Seni mutlaka öldüreceğim!" demişti. (Kardeşi Habil) cevap vermişti: "Unutma ki Allah, yalnız O'na karşı sorumluluk bilinci duyanların kurbanını kabul eder. Beni öldürmek için el uzatsan bile, ben öldürmek için sana el uzatmayacağım. Ben bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."*⁴¹

Bu iki ayetten ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri de; insanın Rabbi ile olan bağını hiçbir zaman koparmaması gerektiği gerçeğidir. Çünkü bu bağın kopması, insanı yeryüzünün tek mutlak hâkimi olma inancına götürebilecektir. Bu inanç da, büyük donanımına sahip, gücü eline geçiren insanı, kontrolden çıkaracak, onu fesat çıkararak ve kan döken bir varlık haline dönüştürebilecektir.

Adem'in oğulları kıssasına bir kez daha bakacak olursak; görünüşte her iki oğul da bir kurban ibadeti ifa etmiştir. Şeklen aralarında bir fark yoktur. Ama iç dünyalarına bakıldığı zaman birinin kalbi haset, kin ve şiddetle; diğerinin kalbi ise sevgi, şefkat, merhamet ve Allah korkusu ile doludur. Kalbi ve niyeti tertemizdir. Habil'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Allah korkusu, insanı Rabbine bağlayan en güçlü bağlardan biridir.

Bu itibarla, soyut olarak düşünüldüğünde belki negatif gibi görünen korku olgusunun, kaynağını Yaratıcı'dan aldığı zaman insanın pozitif ve olumlu düşünmesine, kötülüklerden uzaklaşmasına katkı sağladığı çok açıktır.

3.3. Kur'ân'da Korku İçeren Olaylar

Kur'ân-ı Kerîm'deki korku içeren olaylara üç örnek vereceğiz:

3.3.1. Kıyamet Günü: Kuran'ı Kerîm'de korku içeren olayların başında kıyametin kopuşu hadisesi gelir ve bu büyük olaya özel bir önem atfedilir. Yüce Allah'ın kurmuş olduğu ve içinde yaşadığımız bu muazzam düzen ve sistemin sona erişini ifade eden kıyamet hadisesi, belli bir plan ve düzen içerisinde hareket eden bunca varlığın, kendi yörüngelerinden çıkarak alt üst olmasını ve sonra da yok olmasını ifade ettiği için, inananları korkutan ve dehşete düşüren bir olaydır.

Zira kıyamete nispetle, insanların zaman zaman karşılaştığı ve büyük korkular yaşadığı zelzeleler, volkanların püskürmesi, bir yıldızın yeryüzüne yaklaşması, şiddetli kasırgaların her tarafı alt üst etmesi, büyük su baskınları ve tufanlar, kıyamet gününde olacak hadiselerin yanında çok basit kalır.

Bu günden mahiyetini, şiddet ve dehşetini tam olarak bilemeyeceğimiz bu büyük kıyamet hadisesini Kur'ân, zaman zaman vuku bulan tabii olaylarla da benzerlik kurarak bizlere anlatır. Tekvir, İnfitar ve İnşikak gibi surelerle, kıyamet sahnesi-

41 Maide 5/27-28.

ni anlatan diğer birçok ayete baktığımızda bu durumu canlı bir şekilde görmek mümkündür:

*“Güneş dürüliüp ışığı kalmadığı zaman, yıldızlar düşüp söndüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, doğurması yaklaşmış develer terkedildiği zaman, yabani hayvanlar bir araya toplandığı zaman, denizler kaynayıp birbirine karıştığı zaman”*⁴²

*“Gökyüzü parçalanıp yarıldığında ve yıldızlar dağılıp savrulduğunda, denizler kabarıp taşıdığı ve kabirler alt-üst olduğunda, her insan, ilerisi için ne hazırladığını ve (bu dünyada) ne bıraktığını anlayacaktır.”*⁴³

*“Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü o kıyamet gününün sarsıntısı, gerçekten korkunç olacak. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unuttur gider; her hamile kadın çocuğunu düşürür. İnsanları hep sarhoş görürsün, hâlbuki sarhoş değillerdir. Fakat Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”*⁴⁴

Kıyametin kopuş hadisesinin işlendiği bu tür sure ve ayetlerde görüldüğü gibi o büyük günde güneşte, yıldızlarda, dağlarda, yeryüzü ve gökyüzünde, ehli ve vahşi hayvanlarla insanların durumunda meydana gelecek değişiklikler ve içinde buldukları o müthiş korku anı gözler önüne serilmektedir.

İşte bütün bu müthiş olaylar içinde yaşadığımız bu evrende olacaktır. Adeta bu kâinatı ayakta tutan bağlar çözülecek, parçaları etrafa saçılacak, kâinat olma vasfını kaybedecek ve mukadder akıbetine ulaşacaktır. Böyle bir olayın yapısında bulunan korku ve dehşet son derece açıktır. İşte Kur’ân, korku ve şiddet dolu kıyamet günü ile Allah’ı, O’nun ayetlerini ve Peygamberlerini inkâr eden inkârcı ve zalimleri korkutmaktan çekinmez.

3.3.2. Ahiret ve Hesap Günü: Kur’ân, insanoglunun asla boşuna yaratılmadığını ve onun başıboş bırakılmayacağını bir gün bütün bu yapıp ettiklerinden hesaba çekileceğini açık bir şekilde haber verir. *“Sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”*⁴⁵ Kur’ân, daha henüz fırsat varken insanları, hesabın görüleceği o günle uyarır. *“Hatırla ki, o gün, yer başka yere, gökler de başka göklere çevrilecek ve insanlar bir ve Kabbar olan Allah’ın huzuruna çıkacaklardır. O gün mücrimleri birbirlerine bağlanıp kelepçelenmiş olarak göreceksin. Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş kaplar. Çünkü Allah, herkesi kazandığı ile cezalandıracaktır. Şüphesiz Allah, hesabı çok çabuk görendir.”*⁴⁶

42 Tekvir 81/1-6.

43 İnfıtâr 82/1-5.

44 Hac 22/1-2.

45 Mü’minun 23/115.

46 İbrahim 14/48-51; Bkz, İbrahim 14/42-44.

3.3.3. Cehennem ve Cehennem Azabı: Kur'ân'da uyarı ve korkutmaların önemli bir bölümü de, ceza ve azap yeri olan cehennem ve orada yaşanılacak azapla yapılmıştır.

“Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü gidilecek yerdir o! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Nerde ise öfkesinden çatlayacaktır. Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun beklemleri onlara, “Sizce hiç uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar. Onlar derler ki: “Evet, bize uyarıcı geldi; ama biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmede, siz ancak büyük bir sapıklık içindediniz” dedik. Ve derler ki “Eğer biz (bu uyarıları) dinlemiş olsaydık veya (en azından) kendi aklımızı kullansaydık, (şimdi) yakıcı ateşe müstahak olanlar arasında bulunmazdık.”⁴⁷

“(Allah iki meleğe buyurur) “Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü! Hayra engel olan, şüpheye düşüren zalimi. O ki Allah'ın yanında başka ilah edinmiştir. Haydi, ikiniz birlikte onu şiddetli azaba atın.”⁴⁸

4. KUR'ÂN, KIYAMET GÜNÜ, HESAP GÜNÜ VE CEHENNEM AZABI İLE KİMLERİ KORKUTMAKTADIR?

Kur'ân'da kıyamet, ahiret ve hesap günü ve cehennem azabı ile korkutma, Kur'ân'ın insanı uyarmada en çok başvurduğu yöntemlerdendir. Bu şekilde korkutulan ve tehdit edilen insanları iki ana grupta toplama biliriz:

4.4.1. Hakikati İnkâr Suçu İşleyen İnsanlar:

Allah'a, Onun varlığına ve birliğine inanmayan, peygamberlerin getirdiği ilahi mesajları yalanlayan, ahiret hayatını yok sayan inanç ve akideleri bozuk insanları Kur'ân, sürekli uyarır ve korkutur. Bu tür uyarılara birkaç örnek verelim:

- İnkârcılar:** Kur'ân'ın ana hedefi, insanın Rabbini bilip, tanıyıp O'na iman ve kul-luk etmesini sağlamada rehberlik etmektir. İnkâr bataklığına saplananları Kur'ân sürekli uyarır. “Mesajlarımızın doğruluğunu inkâra şartlanmış olanları zamanı geldiğinde ateşe mahkûm edeceğiz (ve) derileri her yanıp döküldüğünde onları yeni derilerle değiştireceğiz ki azabı (tam olarak) tadabilsinler. Şüphe yok ki Allah kudret ve hikmet sahibidir.”⁴⁹
- Münafıklar:** Kur'ân'a göre münafıklık ciddi bir kimlik bunalımıdır. Münafık, iman etmediği halde inanyormuş gibi görünen, çift kimlik sergileyen kişiliksiz insandır. İslâm, bu tür davranışı insana yakışmayan bir davranış olarak görmektedir.

47 Mülk 67/6-10.

48 Kâf 50/24-26.

49 Nisâ 4/56; Bkz. Al-i İmran 3/116.

“Şüphesiz ki münaфіklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara bir yardım edici de bulamazsın.”⁵⁰

c. Putperestler, Allah’a Ortak Koşan Müşrikler: Kur’ân’ın ısrarla üzerinde durduğu ana konu, Allah’ın varlığı ve birliğidir. Allah’a karşı en büyük saygısızlık O’na ortak koşmaktır. Böyle bir günah, tövbe edilmediği sürece affedilemez bir suçtur.

“Ama hala Allah’a rakip gördükleri varlıklara inanmayı tercih eden ve onları (yalnızca) Allah’a özgü (olması gereken) bir sevgi ile seven insanlar var: hâlbuki imana ermiş olanlar, Allah’ı başka her şeyden daha çok severler. Zulüm yapmaya şartlanmış olanlar, (Kıyamet Günü) azaba uğratıldıkları zaman görecekları gibi, bütün kudretin yalnızca Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın cezalandırmada ne çetin olduğunu da keşke görselerdi.”⁵¹

“Bu (söylenenler) doğru ile eğrinin ne olduğuna dair Rabbinin sana ulaştırdığı bilginin bir parçasıdır. Öyleyse, artık (ey insanoglu) Allah ile beraber sakın bir başka tanrı edinme; yoksa kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın!”⁵²

d. Allah’ın Gönderdiği Peygamberleri ve Ayetleri Kabul Etmeyip Karşı Çıkanlar: Yarattığı varlıklara karşı sınırsız bir merhamete sahip olan Allah, Peygamber göndermeden doğru yolu açıkça göstermeden mahlûkatını azaba mahkûm etmeyeceğini bildirmiştir. Buna rağmen hakikat gözler önüne serildiği halde hidayetden yüz çevirip sapıklığı tercih edenler, cezayı ve azabı bizzat kendileri davet etmektedir.

“Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygambere karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.”⁵³

“Ayetlerimizi yalanlayıp onlara inanmayı kibirlerine yediremeyenlere gelince, onlar da ateşin yâramdırlar. Orada ebedi kalacaklardır.”⁵⁴

e. Ahiret Hayatını Yalanlayanlar: Kur’ân’ın üzerinde durduğu temel konulardan biri de şüphesiz Ahirete iman konusudur. Ahiret hayatını inkâr eden veya varlığı konusunda şüphe içerisinde olan insanları Kur’ân, kesin bir dille uyarır ve onları bekleyen azapla tehdit eder.

“Şaşılacaksa onların “Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız?” demelerine şaşmak gerekir. İşte onlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır. Ve işte onlar cehennemliklerdir, ebediyen kalacaklardır orada.”⁵⁵

50 Nisâ 4/145.

51 Bakara 2/165.

52 İsrâ 17/39.

53 Nisa 4/115.

54 Araf 7/36.

55 Rad 13/5.

“O kimseler ki (öldükten sonra) Bizim buzurumuza çıkacaklarını ummayanlar ve dünya hayatına razı olup, gönülleri ona yatmış bulunan kimselerle bizim bunca ayetlerimizden gâfil olanlar var ya! İşte bunların varacakları yer, kazandıkları günahlar sebebiyle ateştir.”⁵⁶

4.4.2. Ahlaki Suç İşleyen İnsanlar:

Kur'an-ı Kerim'in ana hedeflerinden birisi de insanı ahlâken geliştirmek ve yüceltmektir. İnsanın gösterdiği ahlâki zaafılar ve sapmalar karşısında Kur'an, insanı uyandırır ve onu korkutmaktan çekinmez. Bu tür ahlâki sorun yaşayan insanları Kur'an'ın nasıl uyardığına birkaç örnek verelim:

a. Mücrimler: Allah'ın Yasaklarını Dinlemeyen ve Günahta Israr Edenler: Allah'ın koyduğu kuralları, emir ve yasakları yok sayarak sınırı aşan insanları, suçluları, kul olduğunu unutanları Kur'an çeşitli vesilelerle uyandırır.

“Evet, kim günah kazanır da günahları kendisini kuşatırsa işte Cehennemlikler bunlardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır. İman edip yararlı işler görenler yok mu? Onlar Cennetliklerdir. Onlar da orada ebedî kalacaklardır.”⁵⁷

Kur'an, günah işleyenleri açık bir şekilde tehdit ederken, iman edip yararlı iş yapanları da teşvik ederek cennetle müjdelemektedir. İnsanın her iki sonucu da göz önünde bulundurarak ona göre davranmasını istemektedir. Çünkü “Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalanır ve kendisine Allah'tan başka ne bir dost bulabilir ne de yardımcı.”⁵⁸

b. Zalimler ve İftiracılar: Hak ve adalet tanımayan, Allah'a ve onun yarattıklarına karşı haksızlık ve zulmeden kişilere karşı Kur'an'ın tavrı son derece serttir: “Sonra o zulüm yapanlara “Tadın bakalım şu ebedî azabı!” denilecek. Vaktiyle kazandığımızdan başkası ile mi cezalandırılacaksınız?”⁵⁹

“Üstelik bir yalanı Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bunlar Rablerinin huzuruna arz olunacaklar, şahitler de şöyle diyecekler: “İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir.” İyi bilin ki: Allah'ın laneti zalimlerin üzerindedir.”⁶⁰

c. Allah'a Kulluk Yapmaktan Çekinenler: Kur'an, canlı ve cansız bütün varlık ile Allah arasında ulûhiyet ve ubûdiyet esasına dayalı karşılıklı bir ilişkinin var olduğunu belirtir. Allah'ın ulûhiyeti ve bütün varlığın Allah'a ubûdiyeti esastır. Kur'an bu konuda son derece ısrarcıdır. Allah insanların Rabbidir; bütün insanlar da O'nun kuludur. Bu bakımdan Allah katında insanların hepsi eşittir. Hıristiyanların zannettiği gibi hiçbir kimse O'nun oğlu değildir ve hiçbir kimse de

56 Yunus 10/7-8.

57 Bakara 2/81-82.

58 Nisa 4/123.

59 Yunus 10/52.

60 Hûd 11/18.

O'nun ulûhiyetine ortak olamaz. Bundan dolayıdır ki, kulluğun tabii bir tezahürü olan amel-i salih ve takvadan başka bir şeyle Allah'a yaklaşmak hiç kimse için mümkün değildir. Bu itibarla Allah'a kul olmaktan kaçınanları Kur'ân uyarır:

*“Ne İsa, Allah'ın kulu olmaktan kaçınacak kadar gurura kapıldı, ne de O'na yakın olan melekler. O'na kulluk etmeyi gururlarına yediremeyenler ve küstahça böbürlenener (bilsinler ki Hesap Günü) Allah hepsini kendi katında toplayacaktır. Orada, iman edip doğru ve yararlı işler yapanlara bütün mükâfatlarını bağışlayacak ve lütfuyla fazlasını da verecektir; gururlanan ve küstahça böbürleneneri ise şiddetli bir azap ile cezalandıracaktır. Onlar kendilerini ne Allah'tan koruyacak ve ne de yardım edecek birini bulabileceklerdir.”*⁶¹

d. Şeytana Uyanlar: İlahî emre isyankâr tavır sergilemesi üzerine, huzurdan kovulan şeytan, Kur'ân'da insanın en büyük düşmanı olarak gösterilir. O'na uymak insanın büyük imtihanı kaybetmesi anlamına gelir. Kur'ân bu konuda da insanı sürekli uyarır:

*“Ey insanlar! Sakın o aldatıcı Şeytan sizî, Allah hakkında da aldatmasın. Çünkü Şeytan sizî düşmandır. Siz de onu düşman olarak muamele edin. O etrafına toplanan taraftarlarını ancak cehennemliklerden olsunlar diye davet eder.”*⁶²

e. Büyüklük Taslayanlar ve Nankörlük Yapanlar: Kur'ân, insanlar arasında eşitliği, kardeşliği, karşılıklı yardımlaşmayı ve iyiliği temel alan bir kitaptır. Bu itibarla, Kur'ân açısından insanın, diğer insanlara karşı elindeki maddi imkânlar ve güçten dolayı büyükmeye kalkması, başkalarını küçük görmesi, onlara zulmetmesi ve şükretmesi gerekirken nankörlük etmesi kabul edilemez bir durumdur.

*“Allah'a ibadet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-Babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve maliki bulunduğunuz kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez. Onlar ki kendileri cimrilik ettiği gibi başkalarına da cimrilik tavsiye ederler ve Allah'ın kendilerine fazlından verdiği şeyleri saklarlar. Biz de böyle nimetleri gizleyen nankörlere hor ve rüsvâ edici bir azap hazırladık.”*⁶³

f. Yalancılar ve Mümin Kadınlara İftira Atanlar: Kur'ân, yalan söylemeyi ve iftira etmeyi bir karakter bozukluğu olarak görmüştür. Yalan ve iftira, insanlar arasındaki sevgi ve güveni ortadan kaldıran, toplumu fitne ve fesada götüren bir hastalıktır. Sağlıklı bir toplumun bu tür hastalıklardan korunması zorunludur. Kur'ân yalancılığı sanat haline getirmiş münafıklardan şöyle bahseder: *“Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.”*⁶⁴

61 Nisa 4/172-173.

62 Fâtır 35/5-6.

63 Nisa 4/36-37.

64 Bakara 2/10.

İnsanların kişilik haklarına ve onurlarına saygı göstermeyen, masum insanlara, özellikle de namuslu kadınlara iftira atanları Kur'ân şöyle uyarır: “*Namushu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır.*”⁶⁵

Kur'ân'da kıyamet, ahiret ve hesap günü ve cehennem azabı ile korkutulup tehdit edilenlerle ilgili örnekler çoğaltılabilir. Fakat Kur'ân'ın insan ve onun eylemleri ile ilgili çizmeye çalıştığı imanî ve ahlakî çerçevenin anlaşılması açısından bu kadarı da yeterlidir. Kur'ân'ın çizdiği bu çerçevede mümin insan; var olmanın sırrını anlamış, inanç sorunlarını çözmüş, sağlam bir imana sahip, Yaratıcısına gönülden bağlı ve büyük bir muhabbet besleyen insandır. Rabbine karşı olan bu sevgi dalga dalga onun yarattıklarına da yayılır. Yunus'un diliyle yaratılanı Yaratan'dan dolayı sever. O her şeyden önce kendisi ve yaratıcısı ile barışıktır. O'nun emir ve yasaklarına karşı son derece saygılıdır. O asla zalim ve iftiracı olamaz. Allah'ın verdiği sayısız nimetlere karşı şükreder, asla nankör değildir. Allah'a kul olmak onun için var olmanın amacıdır. Kendisini bu kulluktan alıkoymak isteyen şeytana karşı uyanıktır. Şeytan'ın yaptığı gibi büyüklük taslayıp gurura ve kibire kapılmaz. Elindeki imkânlar ve güç ne olursa olsun şımarmaz, başkalarını ezmeye kalkmaz. İnsan kişiliğine son derece saygılı, yalan ve iftiradan uzaktır. Ticarî hayatta hak ve hukuka riayet etmek, helalinden kazanmak ve diğer insanları düşünmek onun yaşam biçimidir.

İşte Kur'ân; insanı bu ahlakî çerçevede ve olgunlukta yetiştirmek için korkuyu, özellikle de Allah korkusunu, bir araç olarak kullanmıştır.

Netice olarak Kur'ân-ı Kerîm'in, bu tür korkutmalarla; yeryüzünde sorumlu bir varlık olan insanda ortaya çıkabilecek imansızlığı ve inanç sapmasını önlemeyi; insanın doğru ve sağlıklı bir inanca sahip olmasını, sorumluluklarını yerine getirmesini ve ahlakî güzellikleri kazanmasını; yarın yaşayabileceği pişmanlığın kendisine fayda vermeyeceğini bilmesini, bu itibarla kendisine verilen hayat süresini en iyi ve en verimli şekilde değerlendirmesini, amaçladığını söyleyebiliriz.

5. KUR'ÂN'DA İNSAN FİİLİ OLARAK ORTAYA ÇIKAN VE KORKU İÇEREN OLAYLAR

Kur'ân-ı Kerîm'de güç ve kuvvet sahibi zalim insanların, diğer insanlara karşı sergiledikleri ve bir bakıma negatif korku diyebileceğimiz korkutmalara da örnekler verilir. Bu tip korku ve şiddet içeren olaylara şu iki misali verebiliriz:

- a. Sihirbazların İman Etmesi Üzerine Firavun'un Onları Ceza ile Tehdit Etmesi: Musa (a.s)'ın Firavun'un huzurunda sihirbazlarla yarışması, onları mağlup etmesi ve sonuçta sihirbazların Allah' a iman ederek Hz. Musa'nın peygamberliğini kabul etmeleri üzerine Firavun, hiddetlenerek; “*Ben size izin vermeden ona inandı-*

65 Nur 24/23.

nız öyle mi? Doğrusu bu, halkı şehirden çıkarmak için düzduğünüz bir biledir. Fakat siz göreceksiniz and olsun ki, ellerinizi, ayaklarınızı, çaprazlama keseceğim, sonra da hepimizi asacağım.”⁶⁶ diyerek tehditler savurmuştur.

b. Ashab-ı Uhdûd Hadisesi: Ashab-ı Uhdûd’un kimler olduğu ve nerede yaşadığı konusunda değişik rivayetler nakledilmekle birlikte hepsinde ifade edilen ortak nokta şudur: Kâfirlerden bir grup yerde hendek açarak burada ateş yakarlar. Müminleri bu ateşin karşısına dikerler, dininden döneni bırakırlar, imanda ısrar edeni ise ateşe atarak yakarlar. Ashab-ı Uhdûd, müminleri yakanlardır.⁶⁷

“Hazırladıkları hendekleri tutuşturulmuş ateşle doldurarak onun çevresinde oturup iman eden kimselere dinlerinden dönmeleri için yaptıkları işkenceleri seyredenlerin canı çıksın! Bu inkârcuların, iman edenleri ateş azabına uğratmaları, onların sadece, göklerin ve yerin hükümrânlığı kendisinin olan, Aziz ve Hamîd olan Allah’a iman etmiş olmalarındandır. Allah her şeye şabittir.”⁶⁸

Bu iki örnekte de görüldüğü gibi Kur’ân; güç sahibi, zalim ve baskıcı insanların diğer insanları bu şekilde korkutup tehdit etmelerini, diktatörlerin, zalimlerin hak ve hakikat karşısında mağlup olunca insanları sindirmek, yıldırım ve baskı altında tutmak için başvurdukları bir metot olarak görmektedir. Onlar korku ve şiddeti kendi otoritelerinin devamı için bir vasıta olarak kullanırlar. Kur’ân, bu tür korkutmaları, hiçbir zaman tasvip etmemiş ve buna kesin bir şekilde karşı çıkmıştır.

6. KUR’ÂN’DAKİ KORKUTMALARIN AMACI

İnsanlığa bir hidayet rehberi olarak indirilen Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın “Halife”⁶⁹ olarak vasıflandırıp, takdim ettiği insanın dünyaya geliş amacını, kendisinden beklenenleri teorik olarak bildirir ve insandan hayatı boyunca bunları gerçekleştirmesini ister.

İnsan meleklerden farklı yaratılmıştır. Onlar gibi kötülüğe kapalı bir varlık değildir. İnsan eksi (esfel-i sâfilin) ve artı (ahsen-i takvîm) kutuplara açıktır. Onun yetenekleri her iki alanda da (negatif ve pozitif) gelişmeye müsaittir. Bu itibarla insanı negatif yöne götüren fiillerden ve duygulardan korumak, pozitif alanda ise onu sürekli teşvik etmek zorunludur.

Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımız zaman insanın, pozitif alanda gelişmesi ve ilerlemesi için eğitiminde kullanılabilecek değişik metotları kullandığını görürüz. Onun anlatım şekli tek tip bir anlatım biçimi olmadığı gibi insanı eğitmede kullandığı metot da tek tip değildir. O yerine göre ümidi, yerine göre de korkuyu kullanır. Onun tek

66 Araf 7/123-124.

67 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 98.

68 Burûc 85/4-9.

69 Bkz. Bakara 2/30.

amacı peygamberlerle örneklerini sunduğu ideal insanları yetiştirmek ve bunun zeminini hazırlamaktır. Çünkü bütün insanlar, kabiliyet ve donanım olarak buna uygun olarak yaratılmıştır.

Kur'an, insana sürekli yeryüzünde bulunuş amacını hatırlatır ve insanın bu amaç doğrultusunda yaşaması için uyarılarda bulunur. Bir taraftan da insana ahlakî erdemleri kazandırarak kemâlatın zirvesine doğru taşınmayı hedefler. Çünkü insan bu imtihan dünyasından ilahî huzura yükselecek tek varlıktır.

Bir diğer ifade ile insanın, Rabbinin huzuruna kendinden beklenenleri yerine getirerek çıkması ve cennet standartlarına uygun ahlakî donanıma sahip olması, Kur'an'ın temel hedefidir. İşte insan için bu hedefin gerçekleşmesinde korkunun da önemli bir fonksiyonu ve yeri vardır. Kur'an, korkuyu bu bağlamda kullanır.

Kur'an her konuda olduğu gibi insanların cezalandırılmaları ve korkutulmaları konusunda da insanı düşünmeye ve ibret almaya çağırır: “*Nitekim (geçmişte) sizin gibi toplumları yok ettik; böylese yok mudur ondan ders almak isteyen?*”⁷⁰

O, insanın, yeryüzünde gezip dolaşıp geçmiş milletlerin hayat hikâyelerinden ders almasını öğütler: “*Onlar hiç yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce yaşamış olanların (bilinçli günahkârların) sonunun ne olduğunu görmediler mi? Allah onları kökten yok etti, hakikati inkâr edenlerin tümünü buna benzer (bir âkazet) beklemektedir.*”⁷¹

Görüldüğü gibi Kur'an, uyararak ve korkutarak insanların aynı hataları yapıp aynı cezalara çarptırılmasını önlemek istemektedir. Kendi dönemlerinde zorba ve cebberrut olan ve korkuyu negatif anlamda kullanan insanların sonunu da Kur'an bize şöyle anlatır: “*Ama Biz'e meydan okumaya devam edince (Firavun ve kavmi) onlara misillemede bulunduk ve hepsini suda boğduk. Onları geçmişten bir hatıra ve sonrakiler için bir ibret örneği kaldık.*”⁷²

Kur'an, yapılan tehdit ve korkutmaların uyarı için olduğunu ısrarla vurgulamıştır. “*İşte böylece Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Onda tehditlerden nice türüsünü tekrar tekrar açıkladık ki sakınırlar yahut onlara bir ibret ve uyarı verir.*”⁷³

Daha nazil olmaya başladığı ilk andan itibaren Kur'an, hayatları korku ile adeta kuşatılmış olan ilk muhataplarına, mesajını ulaştırmada, onları eğitmede gündelik hayatlarının bir parçası olan korku olgusundan faydalanmıştır.

Özellikle Mekkî surelere baktığımız zaman görüyoruz ki Kur'an, bu insanların yaşadıkları can ve mal korkusu gibi maddî ve somut olgulara dayanan korkular yerine; Allah korkusu, kıyamet, ahiret ve cehennem korkuları gibi soyut hakikatlere daya-

70 Kamer 54/51.

71 Muhammed 47/10.

72 Zuhruf 43/55-56; Bkz. Araf 7/130.

73 Tâhâ 20/113.

nan korkuları öne çıkarmıştır. Böylece zaman içerisinde birçok insan can ve mal korkusunu bir tarafa bırakmış, Allah korkusunda fanî olmuştur. Bunun örneklerini İslâm tarihinde sıkça görürüz: Cahiliye döneminde kendi kızını diri diri toprağa gömecek kadar acımasız olan insanlar, Kur'ân'la tanıştıktan sonra Allah korkusu ve hesap günü endişesi ile titrer hale gelmişlerdir. Konunun daha iyi anlaşılması için burada İslâm öncesi hayatı da iyi bilinen Hz. Ömer ile ilgili şu anekdotu hatırlatmak isteriz: “Hz. Ömer bir gün bir evin önünden geçerken içeride namaz kılınp Tur suresinin okunmakta olduğunu duyar, durur ve dinler. Okuyan kişi “*Gerçek şu ki (ey insanoglu) Rabbin tarafından (günahkârlar için) öngörülmüş olan azap, kesinlikle vukû bulacaktır. Ona hiç kimse engel olamaz.*”⁷⁴ ayetine gelince Hz. Ömer binitinden iner, bir müddet duvara yaslanarak dinlenir, sonra bu ayetin tesiriyle bir ay hasta yatar.”⁷⁵

İşte Kur'ân, insanı eğitmede, ona sorumluluklarını hatırlatmada korkuyu, bir vasıta olarak kullanmıştır. Onun tek amacı Yaraticı ile yaratılan arasındaki iletişimi kesintisiz devam ettirmek ve O'nun rızasını ve sevgisini kazanmada insana yardımcı olmaktır. Bu noktada korkunun, adeta iletişimin sağlanmasında enerji işlevi gördüğünü söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Kur'ân, korkunun negatif alanda yani insanların yine hemcinsleri tarafından zulme ve haksızlığa uğratılmalarında, özgürlük alanlarının daraltılmasında ve onların insanlıktan uzaklaştırılarak köleleştirilmelerinde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu bağlamda korkuyu negatif yönde kullanan Firavun'u ve onun yolunda yürüyen zorbalara kinamıştır. Çünkü bu tür diktatörlerin insanları korkutmaları halkı sindirmeye yöneliktir. Onlar korku ve şiddeti kendi otoritelerinin devamı için kullanırlar. İnsanlık tarihi ne hazindir ki bu tür korkutularla doludur. Ama Kur'ân, bu yolu asla tasvip etmemiş ve bu tür zorbalardan korkulmamasını istemiştir.

Kur'ân, her şeyin insan için olduğunu ve her insanın da tek tek Allah'ın kulu olduğunu, özgür olarak dünyaya geldiğini; bu itibarla korkutma ve sindirme ile insanların biri birine tahakküm edemeyeceğini ifade eder ve insanın özgürlüğünü, sonuna kadar savunur. O, insanların insanlar tarafından ezilmesine ve korkutulmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre insanın korkacağı tek varlık; kendisini yoktan var eden, ona hayat hakkı tanıyan Allah-u Teâlâ'dır. “*Kendi dostlarından korkmayı (içinize) yerleştiren şeytandan başkası değildir. Öyleyse onlardan değil, yalnızca Benden korkun, eğer gerçek müminler iseniz.*”⁷⁶

Allah korkusu; insanı sindiren, ona acı veren bir korku değildir. Bu korku insanı her türlü dünyevî korkudan kurtaran onu özgürleştiren içi sevgi ve saygı dolu; Yaraticı'sı-

74 Tür, 52/7-8.

75 Gazali, İhya-u Ulûmî'd-Din, IV, 167; Bkz. Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Çev. M. Emin Saraç, Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul, ts., XIV, 94.

76 Al-i İmran 3/175.

na yaklaştıran, aradaki engelleri ve perdeleri kaldıran bir korkudur. Bu korku sevgi ile iç içelik arz eden ondan ayrıştırılmayan bir haldir. Bu hal ona insanlık onurunu tattırır. Yoksa insanı silikleştirip şahsiyetini ve kişiliğini ortadan kaldırmaz. Bilakis, Kur'ân insanın Allah'tan başka hiçbir varlığın önünde eğilmemesini ve korkmamasını; insan olarak başının her zaman dik olması gerektiğini ısrarla ifade eder.

Neticede Kur'ân, fitrî bir olgu olan korkuyu insanın iç dünyasında bir otokontrol sistemi kurmak, onun aşırılığa kaçan arzu ve isteklerini frenlemek, başkalarının hürriyet alanına müdahale etmesini önlemek; diğer taraftan insanı Allah'ın rızasını kazandıracak iyi işler yapmaya teşvik etmek amacıyla kullanmıştır.

7. KUR'ÂN'A GÖRE İNSANIN EĞİTİMİNDE KORKU VE ÜMİT DENGESİ

İnsanın yapısına ve fitratına bakıldığında zaman onun sahip olduğu duygu ve özelliklerin çift yönlü olduğunu ve her birinin karşıtının bulunduğunu görürüz. Bu bir bakıma kâinatın genel bir kâidenin tezahürüdür. “Biz her şeyden çift yarattık. Umulur ki, iyice düşünürsünüz.”⁷⁷

Her şeyin çift olarak yaratılmış olması ve bir karşıtının bulunması, insanın kendini geliştirmesi için son derece gereklidir. Aslında bu durum bir bakıma insanın özgür bir alana sahip olmasının da şartıdır. İnsan yapabildiği her şeyin karşıtını da yapabilme imkânına sahip olmalıdır ki onun yaptığı eylemin veya gerçekleştirdiği davranışın bir değeri ve anlamı olsun, sonuçta özgür iradesi ile yapmaya karar verdiği ve de gerçekleştirdiği o işten sorumlu tutulabilsin ve karşılığında ceza veya mükâfatı hak etsin.

Yaratılış olarak çift yönlü davranma imkânına sahip olan bir varlığın eğitiminde zıt kavram ve olguların kullanılması eğitim bilimi açısından son derece isabetlidir. Çünkü her şey kendi zıttı ile tanınır.

Korku ve şiddetin karşıtı, bilindiği gibi ümit ve sevgidir. Sadece ümit ve sevgiye dayalı bir eğitim yeterli midir? Veya insanın eğitimi açısından ümit mi yoksa korku mu daha önemlidir? sorusu hep tartışılmıştır.

Gazalî, korku (الخوف) mu yoksa ümit (الرجاء) mi daha üstündür? şeklindeki bir soruyu “İnsan için ekmek mi, su mu daha önemlidir?” sorusu kadar saçma bulur. Çünkü “İnsan hayatının devamı için her ikisi de önemlidir” der ve bunu şöyle açıklar: “Hiç şüphesiz aç için ekmek, susamış için de su daha makbuldür. Şayet her ikisi de varsa en çok ihtiyacı neye ise o daha makbul, her ikisine ihtiyacı eşit ise her ikisi de makbul dediğimiz gibi, bunlarda da hüküm aynıdır. Zira herhangi bir maksat için istenen bir şey'in zatına değil istendiği gayeye bakılır. Korku ile ümit de kalbi

77 Zariyât 51/49.

tedavi eden birer ilaç gibidir. Birbirine üstünlükleri kalpteki hastalığa göredir. Şayet kalpte Allah'ın mekrinden emin olmak hastalığı galip ise korku ilacı daha makbul, Allah'ın rahmetinden ümitsizlik hastalığı galip ise o zaman da ümit tedavisi daha makbul olur. Bunun gibi, isyan tarafı galip olan için de korku daha makbuldür.”⁷⁸

Gazalî her iki duygunun beslendiği kaynaklar açısından da olaya bakar ve “Şayet reca ile korkunun doğuş yerlerini nazar-ı itibara alırsak, o zaman reca ve ümidin daha makbul olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü reca, rahmet deryasından, korku ise gadap deryasından sulanır.”⁷⁹ der. Sonuçta insan için korku ile ümit halinin eşit olmasının en doğru olduğunu ifade eder. Gazalî'nin korku ve ümit olayına yaklaşımını tamamen Allah korkusu ve ümidi bağlamındadır.

Kullukta Allah korkusu mu, Allah sevgisi mi esas olmalıdır? sorusu ilk devirlerden itibaren sorulagelmıştır. Dini tebliğde havf ve reca, korku ve sevgi dengesini bozarak korkuyu öne çıkaranlar kaba sofu olarak suçlanmış, Allah korkusunu bir tarafa bırakarak ümit ve sevgide aşırı gidenler de zındık olmakla itham edilmişlerdir.

Olaya insanın eğitimi açısından bakıldığında ceza ve mükâfatın iki büyük dürtü olduğu ve diğer hayvanlar gibi insanın da bunlara aynı şekilde cevap verdiği varsayılır.

Dolayısıyla insanın, mükâfatlandırılacağı şeyleri yapmayı, ceza tehdidi olan şeylerden kaçınmayı öğrenmeye açık bir varlık olduğunda şüphe yoktur.⁸⁰ Bu bakımdan Kur'ân, insanı eğitip ona yol gösterirken iyi ile kötüyü, hakla batılı, imanla küfrü birlikte zikreder ve her ikisinin sonunda insanı nelerin beklediğini ortaya koyar. Daha sonra da insanı dilediğini yapmakta serbest bırakır. Kur'ân insan için rasyonel bir kılavuzdur. Gelecekle ilgili dehşet ve korku dolu tabloları insanın önüne sermekten kaçınmaz. Çünkü Kur'ân'ın hedefi daha o an gelmeden insanı bekleyen tehlikelerden uzaklaştırmak, ceza ile karşı karşıya kalmasını engellemektir. Bunu yaparken insan iradesini devre dışı bırakmaz. Her ne kadar korku olgusunun kullanılışında psikolojik bir baskının varlığı düşünülse de Kur'ân iyiden ve güzelden yanadır. İnsanın hür iradesini bu yönde kullanmasını ister.

Netice olarak; sadece ümit ve sevgiye dayalı bir eğitimin insan fıtratı açısından eksik olduğu, zaman zaman korkuya da ihtiyaç olduğu son derece açıktır. Bu açıdan Kur'ân her şeyde olduğu gibi bu konuda da korku ve ümit dengesine dikkat etmiş ve imanlı insanın yetiştirilmesinde korkuyu kullanmıştır. Onun amacı insana güzel ahlâkı ve erdemleri kazandırmaktır. Diğer taraftan insanın insanlar tarafından ezilmesi, sindirilmesi ve tahakküm altına alınması anlamına gelebilecek negatif korkuyu ise kesinlikle tasvip etmemiş ve korkuyu bu amaçla kullanmamıştır.

78 Gazalî, *İhya-u Ulûmî'd-Din*, IV, 149.

79 Gazalî, *İhya-u Ulûmî'd-Din*, IV, 149.

80 Erich Fromm, *Hayatı Sevmek* (Çev. Ali Köse), İstanbul 1996, s. 37.

8. SONUÇ

Kur'ân'a göre insan, bir yönüyle topraktan yaratılmış maddî, diğer yönüyle de Yüce Allah'ın ruhundan üflediği manevî bir varlıktır. İnsan, yeryüzünde Allah'ın halifesi, O'nun emirlerinin muhatabı olma şerefini ve sorumluluğunu yüklenmiştir. İnsanın yaratılış itibarıyla hayır işlemeye de şer işlemeye de açık olması, onun için bir iç denetim mekanizmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü zıt kabiliyetlerle yüklü bir varlık olan insanın negatif (esfel-i safilin) alana doğru yönelmesi, kendini bu yönde geliştirmesi onu kendinden korkulan, zulüm ve haksızlık üreten bir varlık haline getirebilir.

Kur'ân; insanın bu özelliklerini göz önüne alarak, onun fitratında bulunan korku olgusunu, mekanik bir araçta zorunlu olan fren sistemi gibi, pozitif yönde kullanarak manevî bir oto kontrol sistemi oluşturmayı amaçlamıştır. Zira “Hikmetin başı Allah korkusudur.” Allah korkusu taşımayan bir insan, frensiz bir araç gibidir. Ne zaman, nerede duracağı, ne gibi zararlara sebebiyet vereceği bilinemez.

Kur'ân, nüzulünün ilk yıllarından itibaren günlük hayatları korku ile kuşatılmış ilk muhataplarına mesajlarını ulaştırmada, onları eğitmede korku olgusundan azami ölçüde faydalanmıştır. Cahiliye döneminin aksine, Kur'ân'ın nüzülü süresince, O'nun ilk muhataplarının hayatında korkunun ibresinin, maddi kaynaklı korkulardan manevi kaynaklı korkulara kaydığını ve bu süreçte güce inanan kabile insanından hak ve hukuka inanan toplum ve ahlaki değerler insanına geçiş sağlandığını söyleyebiliriz.